

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра слов'янської філології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філологічного

факультету

Свгенія ЧЕКАРЕВА

” червне 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Когнітивні та лінгвокультурологічні аспекти мовної номінації

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

спеціальність 035 «Філологія»

освітня програма «Мова і література (російська), літературне редагування і створення контенту»

спеціалізація 035.034 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – російська»

вид дисципліни вибіркова

факультет філологічний

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою філологічного факультету

“26” червня 2024 року, протокол № 15

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Педченко Людмила Вадимівна, доцент закладу вищої освіти, кандидат філологічних наук, доцент

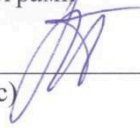
Програму схвалено на засіданні кафедри слов'янської філології

Протокол від “20” червня 2024 року № 15

Завідувач кафедри слов'янської філології Людмила ПЕДЧЕНКО

Програму погоджено з гарантом освітньої (професійної) програми (керівником проєктної групи) «Мова і література (російська), літературне редагування і створення контенту»

Гарант освітньо-професійної програми

 Тетяна ШЕХОВЦОВА
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією філологічного факультету
Протокол від “25” червня 2024 року № 9

Голова науково-методичної комісії
філологічного факультету Марія БОБРО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “Когнітивні аспекти мовної номінації” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності 035 Філологія

спеціалізації 035.034 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша–російська

освітньої програми «Мова і література (російська), літературне редагування і
створення контенту»

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Мета** викладання навчальної дисципліни полягає у формуванні у студентів певних загальних і фахових компетенцій:

Інтегральна компетентність (ІК) полягає у здатності розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу, створення текстового контенту в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності

ЗК 1. Здатність діяти із соціальною відповідальністю, розуміти основні принципи буття людини, природи, суспільства.

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема для вирішення стандартних завдань у практичних ситуаціях.

ЗК 4. Уміння пропонувати свої послуги на ринку праці, укласти договір, співпрацювати з фахівцями, спілкуватися у професійному середовищі тощо.

ЗК 5. Здатність працювати в міжнародному контексті; розуміння культур та традицій інших країн.

ЗК 6. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК 7. Здатність адаптуватися до нових ситуацій, генерувати нові ідеї.

ЗК 8. Дотримання етичних принципів як з точки зору професійної чесності, так і з точки зору розуміння можливого впливу досягнень з філології на соціальну сферу.

ЗК 9. Здатність інтерпретувати інформацію в усній формі, перекладати та реферувати її письмово.

ЗК 12. Набуття гнучкого мислення, відкритість до застосування філологічних знань в широкому діапазоні можливих місць роботи та повсякденному житті.

Фахові компетентності

ФК 1. Усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ.

ФК 2. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

ФК 3. Здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії української та інших слов'янських мов.

ФК 4. Здатність аналізувати діалектні та соціальні різновиди мови, описувати соціолінгвальну ситуацію.

ФК 6. Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати українську і російську мови в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

ФК 7. Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних і літературних фактів, інтерпретації та перекладу тексту.

ФК 8. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є

- навчити орієнтуватися в теоретичній літературі: відбирати, вивчати, реферувати і оцінювати релевантність наукових джерел.
- сприяти виробленню у студентів коректного критичного осмислення джерел;
- розширювати професійний кругозір студентів шляхом ознайомлення та обговорення сучасних наукових проблем.
- познайомити студентів з основними поняттями теорії номінації та теорії мотивації, лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики.

1.3. Кількість кредитів: 3

1.4. Загальна кількість годин: 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Обов'язкова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	4-й
Семестр	
8-й	8-й
Лекції	
14 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
12 год	2 год.
Лабораторні заняття	
Самостійна робота	

64 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	

У разі викладання дисципліни у малочисельній групі кількість годин, відведених на лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття скорочується до 70% від вказаних у таблиці 1.5., а кількість годин самостійної роботи відповідно збільшується.

1.5. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких програмних результатів навчання:

ПРН 1. Вільно спілкуватися з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державною та іноземними мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної міжкультурної комунікації.

ПРН 2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

ПРН 3. Організовувати процес свого навчання й самоосвіти.

ПРН 4. Розуміти фундаментальні принципи буття людини, природи, суспільства.

ПРН 6. Використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності. Знати методи та інструментальні засоби комп'ютерних технологій пошуку, обробки, подання, зберігання і захисту наукової інформації, вміти користуватися системою Windows, офісними технологіями (MS Office), додатковими пакетами, системами оптичного розпізнавання, програмами статистичної обробки текстів.

ПРН 7. Розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів.

ПРН 8. Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію української та зарубіжних мов і літератур і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 9. Характеризувати діалектні та соціальні різновиди мови, описувати соціолінгвальну ситуацію.

ПРН 10. Знати норми літературної мови та вміти їх застосовувати у практичній діяльності. ПРН 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють, виконувати переклад з російської мови на українську та з української мови на російську.

ПРН 14. Використовувати російську і українську мови в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя.

ПРН 16. Знати й розуміти основні лінгвістичні та літературознавчі поняття, теорії та концепції, вміти застосовувати їх у професійній діяльності.

ПРН 17. Збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й мовлення й використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання.

Студент повинен

1. знати:

- основні лінгвістичні поняття (*концепт, мовна картина світу, номінація, вмотивованість, внутрішня форма слова, ономазіологія, семасіологія, лексичне значення, семема, сема, номінативна цільність* та ін.);

- теоретичні положення когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології про співвідношення і взаємозалежності мови, мислення та культури, про лексикон як засіб концептуалізації універсуму, про семантику і внутрішню форму слова як основні джерела вивчення його когнітивного потенціалу, про взаємодію лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів у формуванні національної концептосфери.

- основні положення теорії номінації про типологію і когнітивної інтерпретації номінативних моделей, про принципи і способи номінації, про типологію мотивувальних ознак.

2 вміти:

- виявляти внутрішню форму лексем, визначати і класифікувати мотивувальні ознаки;

- аналізувати семантику лексем, виявляти диференціальні та інтегральні семантичні ознаки;

- інтерпретувати результати ономасіологічного і семасіологічного аналізу з когнітивної точки зору;

- використовувати отримані знання та навички для роботи з мовним матеріалом у процесі ономасіологічного аналізу лексичних груп..

3. **володіти** різними видами лінгвістичного аналізу: етимологічним, семантичним, ономасіологічним, концептуальним.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Теорія номінації.

Тема 1. Сутність номінації.

Сутність процесу номінації. Різні аспекти дослідження процесу номінації. Основні етапи процесу номінації Мовна та мовленнєва номінація.

Тема 2. Предмет та завдання ономасіології.

Предмет та завдання ономасіології. Ономасіологія та семасіологія. Ономасіологія та словотвір. Функціональна ономасіологія. Питання визначення меж ономасіологічних досліджень.

Тема 3. Способи номінації.

Способи номінації в російській мові: ономатопея, словотвір, семантична деривація, запозичення, калькування та ін. Питання про звуко символізм як спосіб номінації.

Тема 4. Типологія номінацій.

Різні типології номінацій. Типологія номінацій Г. Гака. Ієрархія номінацій: первинні – вторинні номінації. Типи номінацій з точки зору суб'єкта та об'єкта номінації. Номінації аналітичні та комплексні.

Тема 5. Образна номінація.

Специфіка образної номінації. Механізми образної номінації. Специфіка номінативної ситуації за образної номінації. Об'єкт та адресат образної номінації.

Розділ 2. Теорія мотивації.

Тема 6. Явище лексичної вмотивованості.

Терміни "мотивованість", "мотивація", "мотивування" та ін. у сучасній лінгвістичній літературі. Питання впливу фактора вмотивованості на функціонування мови. Явище хибної (народної) етимології як прояв тенденції до вмотивованості мовних знаків.

Тема 7. Типологія вмотивованості.

Типологія вмотивованості. Абсолютна та відносна вмотивованість. Типи відносної вмотивованості номінацій. Формальна та змістовна вмотивованість лексичних одиниць.

Тема 8. Проблема глоттогенезу.

Проблема глоттогенезу. Питання про примарну вмотивованість мовних знаків.

Тема 9. Поняття внутрішньої форми слова.

Розробка поняття внутрішньої форми слова у зарубіжному та вітчизняному мовознавстві. Поняття внутрішньої форми слова у працях О. О. Потебні.

Тема 10. Різні "лінії" у трактуванні внутрішньої форми слова.

"Етимологічна лінія" у трактуванні внутрішньої форми (В. А. Звегинцев, В. В. Іванов та ін.). Внутрішня форма та етимон. Розгляд внутрішньої форми як компонента лексичного значення слова (В. Г. Варіна, К. А. Левковська, О. П. Єрмакова, О. А. Земська та ін.).

Тема 11. Етимологічна та узуальна внутрішня форма.

Розмежування етимологічної та узуальної внутрішньої форми (Т. Р. Кіях). Основні засади етимологічного аналізу.

Тема 12. Класифікація мотивувальних ознак.

Класифікація мотивувальних ознак, що лежать у основі внутрішніх форм номінацій. Питання свободи вибору мотивувальної ознаки у процесі створення номінацій. Питання про випадковість / не випадковість мотивувальних ознак, про їх суттєвість / несуттєвість.

Тема 13. Методика встановлення внутрішньої форми слова.

Особливості виявлення внутрішньої форми у різних класів слів. Опора на семантику лексичної одиниці за умови встановлення її внутрішньої форми. Виявлення провідних принципів номінації окремих лексико-семантичних груп.

Тема 14. Мовна номінація та картина світу.

Номінативні процеси як засіб концептуальної інтерпретації дійсності. Питання співвідношення концептуальної і мовної картини світу.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	ср		л	п	ла б	ін д	с р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1												
Тема 1. Сутність номінації.	6	1				5	6	1				5
Тема 2. Предмет та завдання ономазіології.	6	1				5	6					6
Тема 3. Способи номінації.	6	1				5	6					6
Тема 4. Типологія номінацій.	9	2	2			5	9	1	1			7

Тема 5. Образна номінація.	8	1	2			5	8	1				7
Разом за розділом 1	35	6	4			25	35	3	1			31
Розділ 2												
Тема 6. Явище лексичної вмотивованості.	5	1				4	8	1				7
Тема 7. Типологія вмотивованості.	8	1	2			5	8	1				7
Тема 8. Проблема глоттогенезу	5	1				4	7					7
Тема 9. Поняття внутрішньої форми слова.	6	1				5	8	1				7
Тема 10. Різні "лінії" у трактуванні внутрішньої форми слова.	7	1	2			4	8					8
Тема 11. Етимологічна та узуальна внутрішня форма	5	1				4	8					8
Тема 12. Класифікація мотивувальних ознак.	8	1	2			5	8					8
Тема 13. Методика встановлення внутрішньої форми слова.	6		2			4	9		1			8
Тема 14. Мовна номінація та картина світу.	5	1				4	8					8
Разом за розділом 2	55	8	8			39	55	3	4			76
Усього годин	90	14	12			64	90	6	2			82

4 Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Типологія номінацій	2
2.	Образна номінація.	2
3.	Типологія вмотивованості.	2
4.	Різні "лінії" у трактуванні внутрішньої форми слова.	2
5.	. Класифікація мотивувальних ознак	2
6.	Методика встановлення внутрішньої форми слова.	2
	<i>Разом</i>	12

5. Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота полягає у вивченні та реферуванні наукової літератури з поданих тем.

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Сутність номінації.	5
2	Предмет та завдання ономазіології.	5
3	Способи номінації.	5
4	Типологія номінацій.	5
5	Образна номінація.	5
6	Явище лексичної вмотивованості.	4
7	Типологія вмотивованості.	5
8	Проблема глоттогенезу	4
9	Поняття внутрішньої форми слова.	5
10	Різні "лінії" у трактуванні внутрішньої форми слова.	4
11	Етимологічна та узуальна внутрішня форма	4
12	Класифікація мотивувальних ознак.	5
13	Методика встановлення внутрішньої форми слова	4
14	Мовна номінація та картина світу.	4
	<i>Разом</i>	64

Теми рефератів

№ з/п	Назва теми
-------	------------

1	Концепт як базове поняття лінгвокультурології та когнітивістики
2	Лексикон як засіб концептуальної інтерпретації дійсності
3	Когнітивна інтерпретація ономазіологічних процесів
4	Визначення терміна «внутрішня форма слова» у лінгвістиці
5	Типологія лексичної вмотивованості у сучасній лінгвістиці.
6	Проблема вибору мотиваційної моделі у процесі номінації
7	Мовна картина світу крізь призму словотвору
8	Гіпотези щодо походження мови.
9	Сутність та причини процесів демотивації та ремотивації у мові.

Науково-дослідне завдання

Проаналізувати характер лексичної вмотивованості номінацій певної лексико-семантичної групи (обирається студентом самостійно) та продуктивні ономазіологічні моделі, використані при їх утворенні.

6. Індивідуальні завдання

Не передбачено навчальним планом

7. Методи навчання

При викладанні курсу на основі різних засад використовуються такі методи навчання, як словесні, наочні, практичні; підготовка до вивчення нового матеріалу, вивчення нового матеріалу, закріплення, контроль і оцінка; пояснення лектора, самостійна робота; дедуктивно-індуктивні, традиційні (порівняння і аналогія), аналітичні та синтетичні методи; стимулювання; пояснювально-ілюстративні, проблемного викладу, частково-пошукові.

8. Методи контролю

1. Перевірка реферату.
2. Захист і обговорення реферату.
3. Перевірка екзаменаційної роботи.
4. Оцінювання виступів на практичних заняттях.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Екзаме н	Сума
Розділ 1	Розділ 2	Результати поточного контролю	Індивідуальне завдання	Разом		
25	25	50		50	50	100

Критерії оцінювання навчальних досягнень

За національною шкалою	За шкалою вищого навчального закладу	Визначення
------------------------------	---	------------

5 (відмінно)	90–100	Робота відзначається повнотою і вичерпністю. Студент вільно орієнтується в концептуальному просторі курсу, володіє теоретичними знаннями з теорії номінації, теорії мотивації та когнітивної лінгвістики. Студент вміє застосовувати отримані теоретичні знання при аналізі фактичного мовного матеріалу.
4 (добре)	70–89	Вище середнього рівня з кількома негрубими помилками. Студент володіє теоретичними знаннями, проте практичне їх застосування не є таким, що доведене до автоматизму. Загалом правильна робота з невеликою кількістю помилок. Студент має деякі прогалини в теоретичних знаннях, що не стосуються фундаментальних положень.
3 (задовільно)	50–69	Непогано, але зі значною кількістю недоліків. Істотні лакуни в теоретичних знаннях, навички практичної роботи не виходять за межі застосування лише основних теоретичних положень на практиці. Виконання задовольняє мінімальні критерії. навички практичної роботи є виключно репродуктивними. Мають місце серйозні помилки.
2 (незадовільно) з можливістю повторного складання	0–49	Потрібно додатково працювати перед тим, як отримати позитивну оцінку. Теоретичні знання відсутні, студент спроможний виконувати лінгвістичний аналіз лише на елементарному рівні.

Шкала оцінювання.

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

10. Рекомендована література

Головенко К. В. Вторинна номінація та внутрішня форма слова. Наукові записки. У 2 ч. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2012. Вип. 105 (1). С. 137–140
студій. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Черкаси : Брама-Україна, 2006. С. 202–206.

Кияк Т. Р. Мотивованність лексических единиц. Львов: Изд-во ЛГУ, "Вища школа", 1988.

Копач О.І Теорія номінації: історія та сучасність // Sociokultúrna realita a príroda: Zborník

recenzovaných vedeckých prác s medzinárodnou účasťou / Editor: O. Glosíková. – Prešov: Technická univerzita v Košiciach, Fakulta výrobných technológií so sídlom v Prešove. – S. 313–320.

Макаренко О.Є. Теорія номінації в когнітивному аспекті // *Europejska nauka XXI powieka. Przemysl*, 2011. С.17-26

Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков, 1913.

Селіванова О.О. Когнітивна ономасіологія. Київ, 2000.

Тараненко О. О. Номінація. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 385–387

Blank A. Words and Concepts in Time: towards Diachronic Cognitive Onomasiology // *Das Online-Journal zu Metapher und Metonymie*. 2001. № 1. P. 6–25 (www.metaphoric.de/01/blank.htm)

Dokulil M. Tvoreni slov v cestine. Dil 1. Theorie odvozovani slov. Praha, 1962.

Harris C.L. Language and Cognition // *Encyclopedia of Cognitive Science*. London: MacMillan. 2003 (<http://www.bu.edu/psych/faculty/charris/papers/Encyclopedia.pdf>).

Štekauer P. Fundamental Principles of an Onomasiological Theory of English WordFormation // *Onomasiology Online*. 2001. №2.P.1–42 (<http://www1.kueichstaett.de/SLF/EngluVglSW/stekauer1011.pdf>).

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

- 3 <http://www.superlinguist.com>.
4. <http://www.coolreferat.com>.
5. <http://mova.dn.ua>.
6. http://ualib.com.ua/br_5361.html.